

VU Research Portal

De dichter in het museum

van Strien, A.

published in

Uitgaan op niveau. Vriendenboek voor Ad Zuiderent
2009

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van Strien, A. (2009). De dichter in het museum. In J. D. F. van Halsema, J. M. Koppenol, & B. Peperkamp (Eds.), *Uitgaan op niveau. Vriendenboek voor Ad Zuiderent* (pp. 157-163). Stichting Neerlandistiek VU/Nodus Publikationen Munster.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

In: Dick van Halsema, Johan Koppenol en Ben Peperkamp (red.), *Uitgaan op niveau. Vriendenboek voor Ad Zuiderent bij zijn afscheid van de Opleiding Nederlandse Taal en Cultuur van de Vrije Universiteit in Amsterdam op 24 april 2009*. Amsterdam/Münster, Stichting Neerlandistiek VU/Nodus Publikationen, 2009. P. 157-163.
ISBN/EAN: 978-90-8880-009-2
ISBN/EAN: 948-3-89323-759-3

De dichter in het museum

Ton van Strien

Op een Mooy-we'ertge, door W.V. Diest¹

Geen regen voelt men plassen,
Geen buy en roert den grond,
Het wintge waeit van passen [precies goed]
En hout het seiltge ront:
't Gaet nae belieft'
Dubbelt ondieft; [helemaal perfect]
De son natuurlyk blakert,
De jonge vraagt,
In 't vrolyk jagt,
Sig in de warmte bakert.

Daer moet men 't seiltge natten,
De gieter by de hant,
De wint sal beter vatten;
Maer, siet, de losse quant [de deugniet]
Speelt, al van 't jok, [spat, voor de grap]
Syn vrysters rok
En beste keurs, vol water;
Met stemmigheid,
Wel wat bescheid?
Wat spul is dit? ontgaet'er; [beheerst valt ze uit: wat heeft dit te betekenen]

Dit is my een holbol'ge
En averechtse reis: [dit dreigt helemaal mis te lopen]
Een soentge moet 'er volgen
Dat maekt het weder peis.
Een lietges-bouk
Dan uit den houk
Ghaelt word, en men tyt'er [men begint]
Aen 't soet gequeel,
Of strykt de veel
Of slaet'er op een cyther:

Of, om de kust te kennen,
Langt men een wisse kaert,
(Want die in 't nat moet mennen,
En heeft geen spoor in d'aerd)
Wiens passer slaet,
Syn juiste maet

¹ Joachim Oudaan, *Poëzy*. Amsterdam 1712. Deel 2, p. 130-132

Nettom op een-en-dartig:	[?]
De Stierman walt,	[vergist zich?]
Hy word gepralt,	[geplaagd]
Bejout, belagt hem hartig:	[en hartelijk uitgelachen]

Maer al dit vedel-stryken,
 Beweegt van Diest, gansch niet;
 En in de kaert te kyken,
 Hem, syne tyd verbied:
 Met kool hy prent
 Op 't parkement,
 Speeljahghe, volk, en kusten,
 En Maes, of Merw'
 Dit moet in Verw',
 Of hy en kan niet rusten.

Joachim Oudaan (1628-1692) is geen onbekende in de Nederlandse cultuur- en literatuurgeschiedenis van de zeventiende eeuw, maar een beroemdheid kunnen we hem niet noemen. Deze 'heraut der verdraagzaamheid', zoals een biografie heet (door J. Melles, uit 1958), die tegelijk fel anti-rooms en anti-Spinoza was; deze zedepreker, die Huygens ter verantwoording riep om *Trijntje Cornelis*; deze onvermoeibare pamflettist die altijd zei wat hij dacht en vermoedelijk zelfs deed wat hij zei (zijn enige zoon onterfde hij vanwege 'wangedrag') – deze succesvolle Rotterdamse ondernemer en oudheidkundige heeft een groot poëtisch oeuvre nagelaten, maar heet, in de moderne uitgave van zijn drama *Haegsche Broeder-Moord* uit 1982 (p.39), 'als gelegenheidsdichter even onvermoeibaar als Vondel, maar wel veel vermoeiender'. Hij wordt vaker genoemd dan geciteerd, op internet bijna alleen maar via de dbnl, wat een veeg teken is. In de bloemlezing van Komrij (*De Nederlandse poëzie van de zeventiende en achttiende eeuw* enz., 1986) is hij, met twee versjes op nauwelijks meer dan één bladzijde, een van de kleintjes.

Wie het hierboven aangehaalde gedicht gelezen heeft, vindt dat misschien ook wel terecht. Ter verontschuldiging mag misschien worden aangevoerd dat Oudaan het schreef op zijn achttiende; het is bovendien zeer atypisch voor zijn oeuvre. Daar staat tegenover dat het volgens alle lexica en literatuurgeschiedenissen die ik erop nagekeken heb behoort tot het beste deel ervan, waarbij woorden vallen als 'sierlijk' (Buitendijk, in de *Moderne Encyclopedie der werelddliteratuur*, uit 1970), 'modern van plasticiteit en etsachtig scherp' (Knuvelde, in Knuvelde II, 1971, p.437), en 'opvallend fris' (Porteman en Smits-Veldt, in *Een nieuw Vaderland voor de Muzen*, uit 2008, p.569). Alleen met die laatste kwalificatie ben ik het onvoorwaardelijk eens. Toch verwacht ik dat het Ad Zuiderent, misschien niet als dichter, maar als geleerde kenner van beeldpoëzie en als museumbezoeker zal aanspreken.

Het komt uit een verzameling van zeventien gedichten die Oudaan schreef op een kunstverzameling van een dame uit zijn kennissenkring, een zekere Johanna van den Burgh. De verzameling bestond uit schilderijen, tekeningen en 'naaldwerk', ook een albasten beeldje hoorde ertoe. Voor deze gelegenheid heb ik gekozen voor dit verslag van een dagje uit. Wat gebeurt er als een jong gezelschap in de zeventiende eeuw een jachtje huurt en het water op gaat? De zon schijnt warm en het is prachtig zeilweer. Er wordt met water gegooid, wat tot een (gespeelde) ruzie leidt die bijgelegd wordt met een zoen; dan komen de liedboekjes tevoorschijn. Er wordt op de kaart gekeken, waarbij de stuurman klaarblijkelijk geen al te beste beurt maakt. En de schilder zit te schetsen, en eenmaal thuisgekomen rust hij niet voordat hij dit alles op een schilderij heeft vastgelegd.

Welk schilderij Oudaan hier precies voor ogen heeft gehad, is niet te zeggen. Van de zeeschilder Willem van Diest (ca.1600-ca.1670) zijn diverse 'mooi-weertjes' bekend, te bekijken via de site van de RKD (<http://website.rkd.nl>). In navolging van Annemarie Verhoef, die haar VU-masterscriptie aan deze gedichten heeft gewijd (2007), kies ik het hierbij afgebeelde paneel als illustratie, maar dat is vrij willekeurig. Het punt is dat niet één van al die 'mooi-weertjes' een detaillering vertoont die in de buurt komt van wat er volgens dit gedicht allemaal te zien is. Het beschrijft dan ook eigenlijk niet een schilderij, maar de situatie die de schilder inspireerde om het te maken. Het was zo gezellig geweest en zulk prachtig weer, hij moest er wel iets mee doen! En deed het vervolgens op zo'n manier dat de kijker de situatie opnieuw beleeft. Dat is de boodschap van dit gedicht: we zien het helemaal voor ons, ja we horen de jongens en meisjes in het jacht praten en zingen... Zo gaat het vaker. Dit gedicht, het twaalfde in de serie, wordt voorafgegaan door een vers 'Op een Slag-regen, en een regenboog, door Neun', en ook dat gaat minder over een schilderij dan over het avontuur dat erop te zien is. Hoofdpersoon is 'Neun, die gare landschap tekent' – Neun, die graag landschappen tekent. Deze 'Neun' (Pieter de Neyn, 1597-1639) ging op een mooie dag op stap (met zijn tekenspullen), maar werd overvallen door een

stortbui, zette het op een lopen en kwam drijfnat thuis. Van het landschap had hij weinig gezien, besluit het gedicht, maar opdat hij toch nog iets aan zijn tochtje zou hebben ('op dat se iets te staa koom') nam hij penseel en verf en schilderde hij zijn avontuur, 'even als 't hier voor u staet'. Ook bij een andere 'storm' (nr. 1, 'Op een onweer door Porcellis' is niet het schilderij het onderwerp, maar de storm zelf, die de schilder meemaakt, waarbij hij zijn ogen de kost geeft en alles wat hij ziet 'in gedachte prent, Om levend na te gaen dit woedend element'.

Dat we hier een interessant kijkje krijgen in het zeventiende-eeuwse schildersbedrijf, en dat het inderdaad opmerkelijk 'frisse' poëzie is, behoeft geen betoog. Het gaat mij nu om die kreten 'levend' en 'even als 't hier voor u staet'. Dat is in al deze gedichten de kern. We staan niet voor een schilderij, we zitten middenin de afgebeelde scène. Een van de storm-gedichten (nr. 15; de collectie bevatte maar liefst vier 'stormen') eindigt zelfs in een smeekbede aan de schilder om het penseel neer te leggen: er gaat een te grote dreiging uit van het tafereel – vrij vertaald zegt de dichter: zo is het niet leuk meer... Het was volgens de zeventiende-eeuwse kunsttheorie ongetwijfeld de hoogste lof die je kon geven, en het sluit (bij alle verschil in toon, zie het eerder aangehaalde boek van Porteman en Smits-Veldt, p.569) helemaal aan bij de strekking van de vele andere beeldgedichten uit deze periode, te illustreren met één regel van Jan Vos, in velerlei variaties herhaald: 'Dit is geen dode verf!' (vgl. *Alle de Gedichten* uit 1726, deel I, o.a. p.280, 317, 319, 327, 328, 332).

Dat klinkt tegenwoordig misschien een beetje primitief, maar we moeten de zeventiende-eeuwse gevoeligheid voor paradoxen natuurlijk niet onderschatten. Wel denk ik, afgaande op de bekende bundel van Tom van Deel (*Als ik tekenen kon*, 1992), dat de moderne beeldpoëzie een veel 'kritischer', of misschien kan ik beter zeggen analytischer inslag heeft. De vraag is er niet zozeer 'wie, of welk verhaal zien we hier' maar 'wat is hier – op dit doek, dit paneel - aan de hand'? Ik denk aan Vestdijks gedicht op een vrouwenportret van Heemskerk, waar Van Deel een mooie analyse van geeft (p.103-105). Een zeventiende-eeuwse dichter zou zeggen: 'Dit is ... (er zou een naam staan), het lijkt alsof ze leeft.' Vestdijk zegt eerder: 'Hier klopt iets niet, maar wat?' En zo zien we niet in de eerste plaats een dame, maar een schilderij. Voorbeelden genoeg bij Van Deel: de moderne dichter heeft de neiging te 'problematiseren', om eens een academische term te gebruiken.

En toch, als Ad Zuiderent in zijn nieuwe boek (*Energieke doelloosheid*, 2008) iets wil zeggen over een schilderij waar hij enthousiast over is (van Tjebbe Beekman), dan heet het typisch genoeg dat het is 'alsof er iets staat te gebeuren of net gebeurd is' (p.173-174). Dat zeg je dus nog steeds van een geslaagd schilderij: het is alsof er iets leeft. Misschien (als ik met dit ene woord 'misschien' meer dan twee eeuwen literatuurwetenschappelijk debat mag passeren) misschien kán een schrijver die voor een schilderij staat en daar iets mee wil, wel niet zonder 'drama'. Als het er niet is, zoals in een portret, dan maakt hij het (Vestdijk). Abstracte kunst schijnt ook maar zelden voor dichters te 'werken' (zie een artikel van Ad in *Voortgang* uit 1995, met o.m. verwijzing naar Gisbert Kranz, *Das Bildgedicht in Europa*, uit 1973); maar als iemand zich eraan waagt, dan wordt het zoets als dit - ik vond het op internet, een gedicht van Edwin Troost: 'Mondriaan of ook wel Mens-erger-je niet':

Neem jij geel,
jij blauw
doe ik groen,
pak jij rood

Wil je groen?
Pak ik blauw,
jij geel.
Blijf jij met rood.

Geen rood?

(enz., zie http://hetleveniseenweb.log.nl/hetleveniseen/2005/02/mondriaan_of_oo.html)

'Drama', althans een verhaal(tje). Kranz (*Das Bildgedicht in Europa*, p.111) zegt: 'Der moderne Lyriker, der sich von einem Gemälde angezogen fühlt und darüber ein Gedicht machen möchte, muß auf gegenstandslose Poesie verzichten und gegenständlich schreiben.' Mee eens (hoewel ik me afvraag of 'verzichten' hier wel het juiste woord is, maar dat weet een dichter beter), maar dan hebben het niet over 'beschrijven', maar over 'vertellen'.

Nu zou ik natuurlijk een gedicht van Ad Zuiderent moeten nemen, maar ik loop al een tijd met een andere tekst in mijn hoofd, bij een zeventiende-eeuws stadsgezicht, een beetje uit de sfeer van de zee- en landschappen waar Oudaan over schrijft (heel anders, tussen haakjes, dan de meeste dichters van zijn tijd, die zich beperkten tot portretten en historiestukken; ook in dat opzicht is de verzameling van Oudaan uniek, met zelfs een gedicht op

een 'boerenkeuken'). Ik bedoel Willem van Toorn, 'Vermeer: gezicht op Delft.' Van Deel bespreekt het in de al genoemde bundel *Als ik tekenen kon* (p.51-52), waar ik het uit citeer.

Vermeer: Gezicht op Delft

Ik maak je hierin aanwezig.
Je schaduw kondigt je aan
om een hoek. Boodschappen gedaan
in achterstraatjes. Bevend

raakt geschilderd zonlicht je aan
als je verschijnt op de kade.
Gehoede regenten staan
te wachten op dode schepen.

Ze kijken je na. Joffer. Zeker
laat ik er één bij je slapen
vannacht, als ik je in leven
houd, driehonderd jaar hiervandaan.

Wat zou Oudaan over dat schilderij hebben geschreven, als het zich toevallig in de collectie van Johanna van den Burgh had bevonden? Laat ik een gok wagen: 'Na een lange reis naderen we het mooie Delft; we lopen zo meteen door de poort naar binnen.' Of zoiets. Wat Oudaan in elk geval *niet* zou hebben gezegd, was (wat Van Toorn zegt, aangehaald bij Van Deel op p.61) 'dat [Vermeer] helemaal niet zo vreselijk goed de werkelijkheid afbeeldde' en dat je 'als je naar een Vermeer kijkt, [merkt] dat het een *schilderij* is'. Zo geformuleerd zou dat in de zeventiende-eeuw vernietigend zijn. Dat is precies wél wat Van Toorn in zijn gedicht doet, met dat benadrukken van het 'geschilderd' zijn van het licht en die 'dode' schepen.

Dat is een verschil. Oudaan schrijft een lofdicht: dit is zo goed, zo 'echt' geschilderd dat we de mensen aan boord zien en zelfs horen. Van Toorn vergeet geen moment dat het *niet* echt is. In zijn gedicht is een joffer 'aanwezig', niet omdat de schilder zijn werk zo goed heeft gedaan, maar omdat de dichter het bepaalt. Zo gezien heeft die eerste regel iets superieurs, als een scheppingsdaad die het dode schilderij tot leven brengt. Van Deel spreekt hier zelfs over de 'ergernis' van de dichter over het 'zwijgzame en stilstaande beeld', waar woorden 'iets aan kunnen doen'.

Maar je kunt die regel ook wel anders lezen. De dichter 'maakt' een figuur 'aanwezig' en verzint er een verhaal bij, niet omdat hij iets aan het schilderij wil toevoegen, maar omdat hij de mensen wil laten kijken. Zijn eigen verhaal interesseert hem niet eens: er is een joffer, 'zeker' krijgt ze een minnaar, maar misschien ook niet. Waar het om gaat is dat we het schilderij zien, en daar worden zware middelen bij ingezet (seks!). De dichter, zegt Van Toorn ergens, is iemand die zichzelf en anderen 'voor voorbijgaan [wil] behoeden' (aangehaald via Van Deel, p.61). Hoeveel seconden kijkt een museumbezoeker gemiddeld naar een schilderij? Zes, negen? Het gedicht dwingt je om langer stil te staan. En wie het schilderij nog nooit gezien heeft, 'moet [...] het gaan bekijken' (p.62).

Zo werkt het dus nog steeds. Zeventiende-eeuwse gedichten op schilderijen beginnen stevast met 'hier', 'dit' en 'dus' (zo). Het zijn lofdichten, ze horen bij het 'epideiktische' genre, in de letterlijke zin: ze 'wijzen aan'. Ik denk dat het in moderne gedichten niet wezenlijk anders is. De kern is: kijk, wat goed! En dan wordt gedaan alsof er een verhaal in zit, om de blik langer vast te houden. Pas als de schilderijen er niet meer zijn (zoals bij Oudaan) heeft de poëzie het laatste woord. Om nog eens Van Toorn aan te halen: 'Als het schilderij weg is, dan is dit er in ieder geval nog' (p.61). Maar het is, laten we zeggen, een bescheiden triomf.